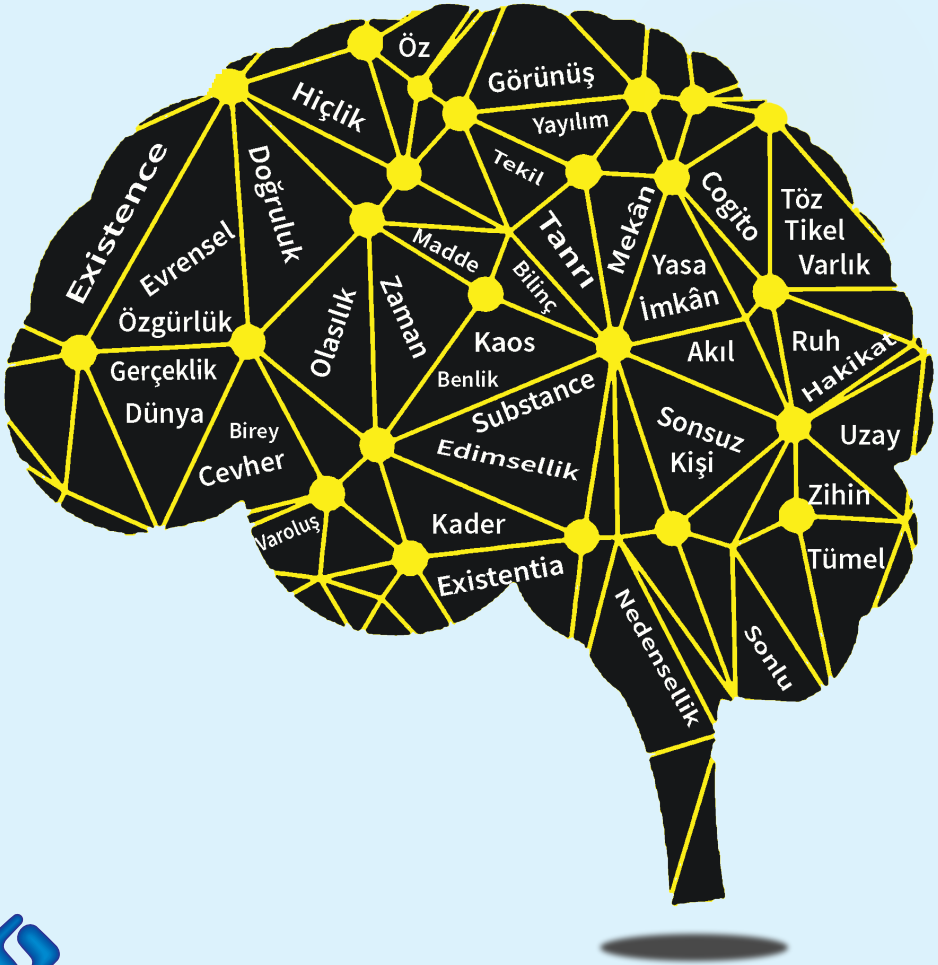

METAFİZİK

Kavram ve Problemleriyle
Varlık Felsefesi

Editör: A. Kadir Çüçen

SENTEZ

METAFİZİK:
Kavram ve Problemleriyle Varlık Felsefesi

Editör: A. Kadir ÇÜÇEN

Metafizik: Kavram ve Problemleriyle Varlık Felsefesi

© Editör: A. Kadir Çüçen

Sentez Yayıncılık 2018

Bu kitabın yayın hakları Sentez Yayıncılık'a aittir.
Yayınevinin yazılı izni olmaksızın, kısmen veya tamamen alıntı yapılamaz,
hiçbir şekilde kopya edilemez, çoğaltılamaz, yayınlanamaz.

ISBN 978-605-9922-82-1

1. Basım: Sentez Yayıncılık

Bursa Aralık 2018

Kapak ve İç Düzen: Sentez

Kapak Resim Tasarımı: Negar Javadi ve Sara Khooshroo

Baskı

STAR AJANS MATBAACILIK

Alaaddin Bey Mh. 634 Sk. Nilüfer Ticaret Merkezi

2. Bölge Ayaz Plaza No:24 Nilüfer / Bursa

Tel: 0. 224. 249 33 20 Faks: 0.224. 245 18 09

Sertifika No: 15366

SENTEZ

YAYIN VE DAĞITIM EĞİTİM ve

ÖĞRETİM KURUMLARI TİC.ve SAN. A.Ş.

Cumhuriyet Cad. Eski Tahıl İçi Sokak No:5 BURSA

Tel: (0 224) 225 11 80 (pbx) Faks: (0 224) 225 02 00

bilgi@sentezdagitim.com.tr www.sentezkitap.com

Sertifika No: 14399

Editör: A. Kadir Çüçen

METAFİZİK

Kavram ve Problemleriyle Varlık Felsefesi

Yazıların sorumluluğu yazarlara aittir.

SENTEZYAYINCILIK®

A. KADİR ÇÜÇEN
kadir@uludag.edu.tr
<http://kadir.home.uludag.edu.tr>

Prof. Dr. A. Kadir ÇÜÇEN, 1961 yılında Erzurum'da doğdu. İlk, orta ve lise tahsilini İzmit'te tamamladı. 1985 yılında Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi'nin Felsefe Bölümü'nü bitirdikten sonra Yüksek Lisans ve Doktora çalışmalarını Amerika Birleşik Devletleri'nde tamamladı. Doktora çalışmasını Alman felsefeci Martin Heidegger'in varlık kuramı üzerinde yaptı. 1993 yılında Türkiye'ye döndü. 1995'de yardımcı doçent, 1997'de doçent ve 2003'te profesör oldu. Yazar; *Mantık, Martin Heidegger: Varlık ve Zaman, Felsefeye Giriş, Bilgi Felsefesi, Klasik Mantık, Orta Çağ ve Rönesans'ta Felsefe, Varlık Felsefesi, Bilim Felsefesine Giriş ve İnsan Hakları* adlı kitapları yazmasının yanı sıra *Varoluş Filozofları, Yaşam ve Ölüm Felsefesi ve Felsefe Tarihi I, II ve III* kitaplarında editörüdür. Yurt içinde çok sayıda sunduğu bildiri ve yazdığı makalelerin yanı sıra Rusya, Fransa, Hollanda, Küba, Özbekistan, Letonya, Slovakya, Slovenya, Bulgaristan, Hırvatistan ve ABD'de Heidegger üzerine çok sayıda bildirileri; Rusya, Fransa, Bulgaristan ve ABD'de yayınlanmış makaleleri bulunmaktadır. 1999 yaz dönemi TÜBA burslusu olarak ABD'nin Duquesne Üniversitesi'nde Teknoloji Felsefesi üzerine araştırma yaptı. Çok sayıda Erasmus programı kapsamında Bulgaristan, Slovenya, Slovakya, Polonya ve Hırvatistan'ın çeşitli üniversitelerinde ders verdi. "Kültürlerarası Diyalog ve Eğitim" başlıklı Avrupa Birliği projesini 2008-2009 tarihleri arasında yürütücülüğünü yaparak tamamladı. 2012 yılı yaz döneminde YÖK burslusu olarak University of Kentucky'de araştırma yaptı. Şubat – Ağustos 2017 tarihleri arasında Tübitak 2019 Doktora Sonrası Araştırma bursu kapsamında yine Amerika Birleşik Devletleri Duquesne Üniversitesi'nde ölüm felsefesi üzerine araştırma yaptı.

Halen Uludağ Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Felsefe Bölümü'nde öğretim üyesi olarak çalışmaktadır. Evli ve bir çocuk babasıdır.

İçindekiler

Özsöz	7
Giriş	9
Bölüm 1: Metafizik	19
AYŞE GÜL ÇIVGIN	
Bölüm 2: Metafizikte Yöntem Problemi.....	31
ÖZGÜR AKTOK	
Bölüm 3: Metafiziğe İhtiyacımız Var mı?	51
ÖZGÜR AKTOK	
Bölüm 4: Felsefede Metafizik Karşıtlığı	71
EGEMEN S. KUŞCU	
Bölüm 5: Tanrı	100
ELİF NUYAN	
Bölüm 6: Varlık ve Hiçlik.....	118
SİNAN KILIÇ	
Bölüm 7: Töz.....	140
ALİ HAN BABUÇÇU	
Bölüm 8: Zamana Yazgılı Olmak ve Mekânda Kaybolan Zaman (Zamana Dair Bir Sorgulama)	182
ÖZGÜL EKİNCİ	
Bölüm 9: Mekânın Metafizik Açısından Açıklanması	204
ELİFE KILIÇ	
Bölüm 10: Tümel-Tikel-Evrensel	220
CANER ÇİÇEKDAĞI	
Bölüm 11: Kategoriler.....	237
FIRAT İLİM	
Bölüm 12: İnsan Metafiziği: Benlik, Kimlik, Kişilik	250
LEVENT BAYRAKTAR	
Bölüm 13: Zihin Metafiziği	261
NAZIM GÖKEL	
Bölüm 14: Neden Kavramı ve Nedensellik İlkesi	289
IRMAK GÜNGÖR	

Bölüm 15: Determinizm	306
ADNAN ESENYEL	
Bölüm 16: “İmkan” Üzerine	322
AHMET KAVLAK	
Bölüm 17: Kader Üzerine.....	332
AHMET KAVLAK	
Bölüm 18: Kaos	342
ZEYNEP ESENYEL	
Bölüm 19: Olanak ve Edimsellik	358
SAYGIN GÜNEÇ	
Bölüm 20: Varlık Muhayyilesinde Öz Varoluş Meselesi.....	381
ÇİĞDEM YILDIZDÖKEN	
Bölüm 21: Özdeşlik ve Süredurum.....	418
A. SUAT GÖZCÜ	
Bölüm 22: Bilgi ve Sınırları.....	434
CENGİZ İSKENDER ÖZKAN	
Bölüm 23: Doğruluk-Gerçeklik.....	447
GÜNCEL ÖNKAL	
Bölüm 24: Çağdaş Felsefede Gerçekçilik ve Gerçekçilik Karşıtlığı.....	460
EGEMEN S. KUŞCU	
Bölüm 25: Matematik ve Metafizik	482
ÖZGÜÇ GÜVEN	
Bölüm 26: Tanrı Üzerine.....	507
MURAT CAN YÜKSEL	

Özsöz

Bu çalışmanın ilk taslağı, uzun yıllar verdiğim varlık felsefesi, ontolojide temel problemler ve ontoloji adlı derslerle dayanmaktadır. Bu dersleri verme nedenim ise doktora tezimin içeriğiyle ilgilidir. Descartes ve Heidegger'in varlık görüşlerini karşılaştırdığım doktora tezim, tam anlamıyla bir varlık soruşturması ve yorumlaması idi. Böylece varlık kavramı ve konusu, felsefenin en temel konu alanı olduğu gibi, benim de felsefedeki serüvenimin en önemli yerini işgal etti.

Heidegger'in ileri sürdüğü şu tez bu çalışmanın esin kaynaklarından bir tanesidir: "Felsefe, Dasein'in hermeneutiğinden hareket eden evrensel fenomenolojik ontolojidir" (V&Z, 461). Eğer felsefe bir tür ontoloji yani varlık araştırması ise ister istemez metafizik düşünme ve metafizik olana da girmek durumundadır. Bu nedenle bu çalışma, bir tür metafizik olanlardan yola çıkılarak yapılan varlık sorgulamasıdır. Bu çalışmada yapıldığı gibi felsefi düşünüş ve sorgulama aslında bir hakikat araştırmasıdır. Kısaca felsefe, Varlığın hakikatini doğru bir söylemle ortaya koyma çabasıdır. Bu çalışmaya katkı verenler de Varlığın hakikatini doğru bir söylemle dile getirme serüvenini seven filozoflardır. Bilgelik sevgisi ile kendi patikalarında yürümeye çalışan genç akademisyenlerin ortak çalışması olan *Metafizik: Kavram ve Problemleriyle Varlık Felsefesi* adlı bu eserin, Türkçe'de yazılan alanındaki ilk örnek olduğunu düşünmekteyim. Çünkü, varlık ve özelde de metafiziğin temel kavram ve problemlerinin bu derece kapsamlı ve farklı düşünürler tarafından yazıldığı bir başka eser ne yazık ki dilimizde yoktur. Bu nedenle konusu, kapsamı ve içeriği açısından bir yeniliğe ve orijinallik de sahiptir.

Metafiziğin kavram ve problemleri üzerine böyle bir çalışma yapmak, bir kişinin çok uzun zamanını alacağı gibi belki de uzmanlık alanını da aşacak boyuttaydı. Bu nedenle çalışmanın kısa sürede ve derinlemesine yapılabilmesi için alanın uzmanlarından yardım isteyerek editör olmaya karar verdim. Böylece çalışmanın ortaya çıkmasına çok sayıda meslektaşım katkıda bulundu. Hepsi alanlarında uzman ve değerli akademisyen veya akademisyen olma yolunda olan gençlerdir. Onların özgün çalışmaları bu eseri ortaya çıkarmıştır. Kendilerine felsefe yolunda olmalarından

dolayı şükranlarımı iletir, başarılarının devamını dilerim. Ayrıca yüksek lisans ve doktora öğrencilerimle yaptığım ontoloji derslerinde öğrencilerimin katkıları da bu eserin oluşmasına vesile olmuştur. Bu nedenle tüm öğrencilerime teşekkür eder, felsefe yolculuklarında kendi patikalarını bulmalarını ve yürümelerini öneririm. Felsefe alanı dışında bir akademisyen olmasına rağmen felsefeye gönülden dost olan Esra Doğan'a yaptığı ilk okuma için şükranlarımı sunarım.

Sentez Yayıncılık adına tüm çalışanlarına ve doğrudan verdiği destek için de Tekin Çanga'ya teşekkür ederim. Sevgili güzel eşimin sabrı ve oğlumun güzel gülümsemesi, uzun ve zorlu bu yolu kısaltarak kolaylaştırdı. İyi ki varsınız.

Son söz okuyuculara, varlık sorgulaması ve hakikat araştırmasında çok değişik yollar ya da patikalar olabilir; umarım bu çalışma size kendi patikanıza girmenizde yardımcı olabilir.

Editör
Kadir ÇÜÇEN
Aralık 2018, Bursa

Giriş

Metafizik; Kavram ve Problemleriyle Varlık Felsefesi adlı bu çalışmanın amacı, varlık felsefesinin kavram, konu ve problemlerini metafizik düşünme açısından ele alıp, açıklamak ve yorumlamaktır. Bu nedenle şu kavram, konu ve problemler bu çalışmanın kapsamı içinde yer almaktadır: Metafizik, Tanrı, töz, ruh, zihin, akıl, bilinç, nedensellik, yasa, olasılık, özgürlük determinizm, edimsellik, imkân, mekân, zaman, kader, dünya, uzay, yayılım, tümel, tikel, tekil, kategoriler, evrensel, Varlık, varoluş, öz, hiçlik, kaos, görünüş, gerçeklik, doğruluk ve bilgi. Her bir konu ayrı bir bölümde ve alanı araştıran akademisyenler tarafından kaleme alınmıştır.

Birinci Bölüm’de, Ayşe Gül Çıvgın, metafizik kavramını irdelemektedir. Metafizik terimin tarihsel gelişimini Aristoteles’te ayrıntılı bir biçimde açıklayan Çıvgın, hem Aristoteles öncesi filozoflara hem de modern dönemin önemli filozoflarına başvurarak terimin felsefe tarihindeki seyrini açığa çıkartmaya çalışmaktadır. O, hangi anlamda ve bağlamda ele alınırsa alınsın, metafizik hakkında tüketici ve kapsamlı bir açıklama yapmaya çalışmanın pek de mümkün olmadığını düşünmektedir. Üstelik ona göre metafizik, ister kabul edilsin ister kısmen isterse tümüyle reddedilsin, onu konu edinen ve soruşturan filozofların düşünce sistemlerinde bir biçimde yeniden yorumlanmış ve konumlandırılmıştır. Bu nedenle metafizikle ilgili her türlü açıklama ve yorumlama çabası, yine metafizik bir faaliyet olarak ortaya çıkmıştır.

İkinci Bölüm’de “Metafizikte yöntem ne olmalıdır?” sorusunu ele alan Özgür Aktok, bu sorunun aslında “metafiziğe ihtiyaç var mıdır?” sorusunu ortaya çıkardığını belirtmektedir. Bu nedenle Aktok, her iki soruya da felsefe tarihinden örnekler vererek açıklamalar yapmaktadır. Aktok, okuyucuya, “Ne tür yöntem ya da hangi metafizik?” sorusu ile Aristoteles’in duyusal dünya ile barışık metafiziğine giriş yapmanın yanı sıra Platon’un duyulur dünyaya düşman metafizik görüşünü karşı karşıya getirerek çok yönlü bir tartışma olanağı açmaktadır. Aktok’a göre, metafizik, İlkçağ ve Ortaçağdan sonra, modern felsefenin içine Platoncu ontolojinin unsurları ayıklanarak “kıta rasyonalizmi” olarak taşınmakadır. Bu ne-

denle, ona göre kıta rasyonalizmi, metafiziğin modern çeşitlemesinin adıdır. Modern metafizikçinin felsefe yaparken benimsediği yöntem, kavramlardan diğer kavramlara doğru ilerlemektir. Modern metafiziğin Kartezyen zihin-madde düalizminin kurucusu olan Descartes'tan farklı olarak diğer bir kıta rasyonalisti olan Spinoza, Etik yapıtında, Öklid geometrisinin yöntemini felsefeye uyarlamaya girişmiştir. Aktok, Spinoza'nın az miktardaki tanım ve aksiyomlardan tümdengelsel olarak türetilen çok sayıda çıkarımlar üzerine metafiziğini inşa ettiğini ileri sürmektedir. Aktok Leibniz'i, genel olarak Platon'dan başlamış olan rasyonalist geleneğin son bir kez taçlandığı ve daha sonra bir yandan Hume'un tutarlı empirizmi, diğer yandan Kant'ın eleştirel felsefesi karşısında ciddi darbeler alarak hızla gerilemeye başlayan metafiziğin son temsilcisi olarak görmektedir.

Üçüncü Bölüm'de, "metafiziğe ihtiyaç var mıdır?" sorusunu ele alan Aktok, öncelikle "ihtiyaç" terimin açıklayarak onun olumsuz anlamlarını dışta bırakmaya çalışıyor. Çünkü, eğer olumsuz olarak ihtiyaç terimi kavranılırsa, can alıcı bir takım felsefi sorular sorulamayacak ve problemler çözülemeyecektir. Bu durumun felsefe için bir çoraklaşmaya sebep olacağını öne sürmektedir. Aktok çalışmasında, "metafiziğe bugünün felsefesinde hala ihtiyaç var mı; günümüz felsefesinde hala felsefi problemleri çözmek için ondan yararlanabilir miyiz?" sorusu çerçevesinde tartışmakta ve yorumlamaya çalışmaktadır. Böylece, metafiziğe karşı çıkanlar ya da evet metafizik yapılmalıdır diyenler arasındaki tartışmanın nasıl gerçekleştiğini irdelemektedir. Sonuç olarak Aktok'a göre, Hume'un dogmatik uykusundan uyandırdığı Alman filozof Kant, Hume'un uçurumun kenarına getirdiği metafiziği bir anlamda uçuruma yuvarlanmaktan kurtarıp ona yeni bir rota çizmeye çalışan filozoftur.

Dördüncü Bölüm'de Egemen S. Kuşcu, çağdaş felsefenin özünde metafizik karşıtı bir karakterinin olması nedeniyle özellikle Russell ile başlayan, Wittgenstein'la olgunlaşan ve Viyana Çevresi ile doruğa ulaşan bir süreçte felsefe ve metafizik karşıtlığını çok yönlü bir sorgulamayla tartışmaya açmaktadır. Bu karşıtlığın kaynağı olarak da Hume ve Kant'ın felsefe ve metafizik yorumlarını gören Kuşcu'ya göre, Kant'ın metafiziğe koyduğu sınırın kendinden sonra aşılmasına karşı önce Moore, sonra da Russell'in eleştirileri çağdaş dönemde yeniden bir metafizik karşıtlığının ortaya çıkmasına yol açmıştır. Asıl olarak karşıtlığın gelişmesi Kuşcu için, Wittgenstein ve Viyana çevresi ile birlikte olmuştur. Tüm bu karşı çıkışların tartışıldığı bu bölüm, bizlere felsefe metafizik ilişkisinde yeni sorular ve yorumların, Carnap'ın eleştirileri ve etkisiyle devam ettiğini göstermektedir.

Elif Nuyan'ın ele aldığı "Tanrı" konusu belki de bu çalışmanın en zor

ve yoruma açık bölüm olan Beşinci Bölümün içeriğini oluşturmaktadır. Nuyan, insanların paganizmden monoteizme uzanan Tanrı'yı anlama çabasının izlerini sürerken bu çalışmasında, öncelikle ilk durak noktası Yunanlılardır. Nuyan'a göre, bir Yunan tanrısı, asla cansız düşünülemezdi. Onlar, tıpkı insanlar gibi yaşayan varlıklar olarak düşünülmüştü. Fakat çok önemli bir fark vardır: İnsan hayatı bir süre sonra sona ermeye mahkûm olduğu halde, Yunan tanrıları ölümsüzdü. Onlar fani dünyayı yöneten ölümsüz güçlerdi. Platon, Aristoteles, Plotinus ve Augustinus'un Tanrı anlayışlarını verdikten sonra Nuyan, modern filozofların Tanrı yorumlarını irdelemeye çalışmıştır.

Varlık felsefesinin temel problemi olan "Varlık ve Hiçlik" sorununu Sinan Kılıç, Altıncı Bölüm'de ele alıp tartışmaktadır. Aynı zamanda Kılıç, ilk ilke veya ilkelerin bilimi olarak metafiziğin temel konusu olan "Varlık ve Hiçlik" problemini, felsefe tarihi içerisindeki farklı yaklaşımlar çerçevesinde yorumlamaktadır. Çünkü Kılıç'a göre, Varlık ve hiçlik problemi metafizik ve ontoloji ile özdeş olan felsefenin özüdür; felsefe metafizik ve ontoloji demektir, ontoloji ve metafizik ise felsefe demektir. Bu nedenle, felsefe veya metafizik tarihi içerisinde varlık ve hiçlik problemi, Antik Grek ontolojisinden çağdaş metafiziğe çok farklı boyutları ile ele alınmıştır. Filozoflar tarafından Antik Grek felsefesinden başlayarak günümüz post-modern döneme kadar varlığın ve hiçliğin anlamı çok farklı ilkelerle açıklanmıştır. Her filozof kendi çağı ve problemleri bakımından varlığı ve hiçliği, olumlu veya olumsuz anlamda yeniden anlamlandırmıştır. Metafizik içerisinde tek bir varlık ve hiçlik kavrayışından söz etmek olanaklı değildir. Bu bölümde varlık ve hiçlik problemi metafizik içerisindeki tarihsel değişimi göz önüne alınarak çözümlenmektedir.

Yedinci Bölüm, gerçek olanın veya gerçekten varolanın ne olduğu araştırma konusu olan "Töz"le ilgilidir. Ali Han Babuçu'ya göre, filozoflar, felsefenin başlangıcından itibaren gerçekliğin doğasını ele almış, görünüş ile gerçeklik arasında bir ayrım yapmış ve gerçekten varolanın ne olduğunu araştırmışlardır. Değişen dünyada değişmeyen varlıkların olup olmadığı, çeşitli nitelikler kazanıp kaybeden insanların ve nesnelerin özdeşliğini sağlayan şeyin ne olduğu, evrenin temeli yahut ana maddesinin mahiyeti, şeyleri oluşturan ilk ilkenin varlığı ve ne'liği gibi sorular felsefi düşünmenin en temel sorularından bazılarıdır. Babuçu'ya göre, bu soruların yanıtı ister istemez töz kavramının açılımı ya da anlaşılmasıyla ilgilidir. Yunancada ousia, hypokeimenon gibi töz anlamına gelebilecek kavramlar Latincece substantia kavramı ile karşılanmış ve bu kavram bugün birçok Batı dilinde yer alan substance, substanz gibi kavramların kökeni olmuştur. Ousia kavramı ve onun mümkün anlamlarından birisi olan substance kavramı Türkçede kimi zaman töz ve kimi zaman ise cevher

kelimeleriyle karşılanırlar. Babuçu, töz sorunsalını önce Aristoteles'te ayrıntılı olarak ele aldıktan sonra On Yedinci yüzyıl felsefesinde örnekleyerek açıklamaya çalışmıştır. Tözün eleştirisini de Locke ve Hume'un felsefeleriyle yapmaya çalışmıştır.

Elife Kılıç, Sekizinci Bölüm'de mekânın metafizik açıdan irdelemesini ve yorumlamasını yapmayı denemiştir. Varlık felsefesinin temel konularından biri olan mekân, yer, uzay, uzam, dünya gibi farklı kavramlarla eşdeğer kullanılmaktadır. Ancak varlık felsefesi özelinde bakıldığında, söz konusu kavram, özellikle varlığın ortaya çıkış yeri, varlığın bir kategorisi, varlığa imkân sağlayan kap, cismin tuttuğu yer gibi belli başlı başlıklar altında toplanmaktadır. Felsefe tarihinde farklı kullanımlara sahip olan mekânın, kullanıldığı bağlamlara göre içeriği de yer yer değişmiştir. Burada, metafizik açıdan irdelenen mekân sorununun, metafizikteki kullanımları, hangi sorunlar bağlamında tartışıldığı öne çıkan filozoflar üzerinden incelenmiştir. Böylece meta-fizikteki yeri ve işlevi de sorgulanan söz konusu kavramın, varlıkla temel ilişkisi esas olarak ortaya çıkarılmaya çalışılmıştır.

Dokuzuncu bölüm zaman kavramı ve sorunsalına ayrılmıştır. Bu bölümün yazarı Özgül Ekinci, metafiziğin en önemli konularından biri olan zamanı, zamana yazgılı olan varlıklar açısından ele alıp irdelemiştir. İkinci şu sorulara yanıt aramıştır: Acaba zaman sadece bizim yazgımız mıdır? Diğer bir ifade ile evrenin de bir zaman yazgısı var mıdır? Evrenin bir başı sonu var mıdır? Yoksa evren ebedi-ezeli midir? Başka bir ifade ile evrenin yaratıldığı bir başlangıç anından ve onun son bulacağı bir kıyamet senaryosundan bahsetmek mümkün mü? Eğer bütün evren olarak zamana yazgılıysak, sonraki soru zamanın nasıl bir şey olduğu olacaktır. Zaman nedir? Zaman ve değişim aynı şeyi mi ifade eder? Eğer evren olarak bir ezeli-ebediliğe fakat varlıklar olarak bir sona mahkumsak, bu durumda sorulacak soru, bu ezeli-ebedi zaman içindeki sonluluğumuzun nasıl bir anlam ifade ettiği olacaktır? Bilim zamanı nasıl değerlendirir? Mutlak bir zamandan bahsedebilir miyiz yoksa zaman göreceli midir? Zaman ile mekân arasında nasıl bir ilişki vardır? Mekânsız bir zaman hayal edebilir miyiz? Mekân ve değişimi bir kenara bırakırsak hala bir zamandan bahsedebilir miyiz? Bilimin zamana bakışı ile insanın günlük hayatta zamana bakışı arasında bir fark var mıdır? İnsan zamanı geçmişe, şimdiye ve geleceğe böler. Bütün bunlar ne anlama gelir? Zaman geçmiş, şimdi ve gelecek gibi bölümlere ayrılabilir mi? Yoksa bunların ötesinde zaman sadece insana bağlı, sezgisel veya psikolojik bir olgu mu? Sorular bunlar olmakla beraber, cevaplar içinse İkinci okuyucularına, Aristoteles, Kant, Heidegger, Bergson ve Einstein'ın fikirleri üzerinden bir irdeleme ve tartışma yolu açmaya çalışmaktadır.

Bir dönemin temel sorunu olan “Tümeller Tartışması”na yol açan tümel, tikel ve tekil kavramların varlığı ve varlıklarının bir birleriyle olan ilişkisi konusu, Onuncu Bölüm’de Caner Çiçekdağı tarafından tartışmaya yeniden açılarak okuyucuya ayrıntılı bir düşünme olanağı sunuyor. Çiçekdağı’na göre, teolojik bir zeminde Ortaçağ’ın gündeminde önemli bir yer işgal etmiş olan tümellerin varlığı tartışması, Tanrı’nın varlığı ve mutlak bilgisi ile ilişkilendirilmişti. Ancak Rönesans ve arkasından modern bilim ve felsefe ile başlayan süreçte Skolastik ile geleneksel felsefenin metafiziksel ve kurgusal sorunları terkedilmeye başlanmıştı. Böylece, akıl vurgusunun, bilginin, bilimin, deneyin, teknolojinin ve iletişimin artmasıyla tümeller yerine tikel ve tekil önemsenmişti. Çiçekdağı bu durumu, realizm yerine nomina-lizmin tercih edilmesi olarak yorumlamaktadır.

“Kategoriler dünyadaki en yüksek varlık cinsleridir.” veya “En yüksek ve temel cinsler, bölümlenmeler.” iddialarını sorgulayan Fırat İlim, On Birinci Bölüm’de Kategorilerin ne anlama geldiğini irdelemektedir. Antik Çağda Aristoteles’in kategori görüşünü detayla ele aldıktan sonra İlim, kategoriler sorunsalını modern dönemde en kapsamlı biçimde ele alan filozoflardan biri olarak I. Kant’ı açıklayıp tartışmaya açmaktadır.

On İkinci Bölüm’de Levent Bayraktar, insan metafiziği bağlamında benlik, kimlik ve kişilik sorunsalını irdelemektedir. Bayraktar’a göre insan; maddi, fizik, fizyolojik ve biyolojik varlık içerisinde psikolojik, sosyal, kültürel ve manevî bir varoluş gerçekleştiren özel bir varlıktır. Önce benlik sorununu ele alan Bayraktar için benlik, hafıza ile kazanılır. Benlik, kişisel sürekliliğin ve tutarlılığın tesis edildiği psikolojik bütünlüktür. Bayraktar’a göre Benliğin, kimlik ve kişilik olmak üzere iki katmanı vardır. Kimlik, kim olduğumuzla, nereye ait veya nereli olduğumuzla ilişkili iken kişilik, kim olmak istediğimizle ve kendimizi kim olarak inşa ettiğimizle oluşturulan bir gerçekliktir. Kimlik, varoluşumuzun imkân ve zemin olarak verili olan iken kişilik, bu imkânın tahakkuk ettirilmesi ve bir varoluş halinde somutlaştırılmasıdır. Benlik, kimlik ve kişilik arasındaki ilişkileri tartışmaya açarak Bayraktar, bir insan metafiziği kuramı öne sürmektedir.

On Üçüncü Bölüm’de Nazım Gökel, bir zihin metafiziği kuramının olanağının nasıl olması gerektiğini göstermeye çalışmaktadır. Gökel bu kuramında şu sorulara yanıt aramaktadır: Bir zihne sahip olmak ne anlama gelir? Zihin “Ben”in algılamasını, hayal kurmasını, düşünmesini ve böylece dış dünya/nesne ile yönelimsel/temsilsel bir tavır/ilişki kurmasını sağlayan kendi başına bir töz müdür? Yoksa, doğal dünyamızın bir parçası olarak canlı varlıkların çok karmaşık fiziksel bir özelliğinden mi ibarettir? Zihin düşünme, hayal kurma, algılama yetisi midir? Bu yeti üzerinde çalıştığı tözün türünden bağımsız olarak ortaya çıkabilir mi? Bir

yandan, dünyada sadece bilinçsiz fiziksel parçacıkların var olduğunu söylerken, diğer yandan aynı zamanda dünyada bilinçli ve yönelimsel öznelere var olduğunu nasıl söyleyebiliriz? Zihin ve bilinç için doğal bir mekân var mıdır? Bilinç zihinselliğin tanımlayıcı özelliği midir? Makineler düşünebilir mi? Onlar bir şeyler hissedebilir mi? Bir varlık fenomenal deneyimden tamamıyla yoksun olduğu halde yine de yönelimsel/temsil sahibi bir özne niteliğini taşıyabilir mi? “Ben” doğal olarak üretilmiş bir düşünen makine miyim? Düşünce nedir? Bir makine olmak nedir? Neyim ve kimim “Ben”? Neredeyim “Ben”? Gökel bu sorulara ilk önce zihin metafiziğinin genel metafizik içerisindeki yeri ve öneminden, daha sonra Descartes’tan başlayarak günümüze kadar ulaşan başlıca zihin kuramlarını inceleyerek yanıt vermeye çalışmaktadır. Bunlar arasında özellikle Töz Düalizmi, Davranışçılık, Tıp Özdeşliği ve İşlevselcilik kuramları üzerinde özellikle durmaktadır. Böylece bu kuramların karşılaştığı sorun veya sorunları kısaca özetledikten sonra çağdaş zihin felsefesi literatüründe uzunca bir süredir üzerinde durulan ve çözülmeye çalışılan iki temel sorunu açıklamaktadır: Yönelimsellik ve bilinç.

Nedensellik tartışması On Dördüncü bölümün konusu olarak Irmak Güngör tarafından ele alınıp, tartışmaya açılmıştır. Bu bölümde ilkin neden kavramının antik düşüncede ne anlama geldiği ve daha sonra ilk filozofların elinde hangi anlamda kullanıldığı ortaya konulmaktadır. Güngör kavramın erken modern dönemde ortaya atılan tümevarım problemiyle ilişkisi ve Hume düşüncesindeki önemli yeri ile Kant’ın bu kavramı merkeze alarak getirdiği özgün modern çözümü yorumlayarak, kavramın modern ve çağdaş felsefedeki yeri, böylelikle metafizik düşüncedeki konumu ve önemini belirlemeye çalışmaktadır.

On Beşinci Bölüm’de Adnan Esenyel, determinizmi tartışmaya açmıştır. Determinizm veya diğer adıyla belirlenimciliği evrendeki her olayın; bir neden-sonuç ilişkisi, kozmik bir güç ya da bilimin keşfettiği bir takım evrensel doğa yasaları tarafından zorunlu bir şekilde belirlendiğini ileri süren metafizik öğretinin adı olarak tanımlayan Esenyel, nedensellik düşüncesinin insanlığın ilk uygarlıklarına kadar geri götürülebileceğini ifade etmektedir. Bu bölümde Esenyel, metafiziğin en temel sorularından birisi olarak bütün bir varlık alanına yayabileceğimiz bir determinizmin var olup olmadığını sorgulamaktadır. O halde varoluş dediğimiz şey tümüyle rastlantısal ve kaotik midir, ya da kısmen rastlantısal kısmen de belirlenmiş midir, yoksa baştan sona mutlak bir biçimde mi belirlenmiştir? Eğer belirlenmişse, bu belirlenimin kaynağı nerede yatmaktadır? Sonuç olarak determinizm problemi, insanın özgürlüğü ya da belirlenmişliği problemi ne yakından bağlıdır. Söz konusu edilen tüm bu sorular ve sorunlar de-

terminizmi, metafiziğin en önemli konularından birisi haline getirmektedir.

On Altıncı ve On Yedinci Bölüm ise Ahmet Kavlak'ın imkân ve Kader sorunsalı üzerinden yaptığı açıklamaları ve tartışmaları içermektedir. Kavlak "imkân" kavramı açısından zihnin ve evrenin farklı konumlarını ve birbirleriyle olan ilişkisini Platon, Kant ve Hegel felsefelerinde ele aldıktan sonra gerçek ve imkân bağıntısını vacip-mümkün kavramlarından iz sürerek tartışır. Ayrıca güzel ve imkân ilişkisi bağlamında hoş, iyi kavramlarından Kelamcıların "imkân delili" adını verdikleri âlemin var olmasının ve yok olmasının eşit olmasından hareketle varlığının bir nedeni olması gerektiği konusuna parmak basar. Gazzali ve İbni Rüşt arasında geçen "Allah her şeyi hür irâdesiyle yaratmıştır ya da yaratmamıştır." tartışmasına bu bölümde yer vermektedir. Kader sorununa tarih felsefesi içerisinde yer veren Kavlak, ilkin insanın tercihlerinde hür olup olmadığı, sonra da insanda irade hürriyeti varsa evreni yöneten bir yasanın olup olmadığını tartışmaktadır. Çünkü eğer yasa yoksa insan ya mutlak hür ya da neden-sonuç zinciri içinde farazi bir iradeye yani aslında iş görmez bir iradeye sahip demektir. Kavlak ayrıca İslam felsefesinde kader tartışmalarına da yer vererek sorunu daha da karmaşık boyutlarıyla ele alıp din felsefesi açısından da irdelemektedir.

On Sekizinci Bölüm'de Zeynep Esenyel, kaos düşüncesinin felsefi içerimleri logos'a dayanan bir düzen fikrinin, determinizm, rastlantısallık ve özgür irade gibi meselelerin yeniden yorumlanmasına ek olarak bilimsel yasallık, öngörü ve açıklamayla ilgisi içinde ele alıp tartışmaktadır. "Edward Lorenz'in evrenin en ufak bir parçasındaki değişimin rastlantısal ve öngörülemez bir takım başka davranışların ortaya çıkmasına yol açabilir." önermesini irdeleyen Esenyel'e göre, sistemin içinde gerçekleşen çok küçük bir değişiklik bir süre sonra çok büyük değişikliklere neden olmaktadır. Ayrıca bu Bölümde Esenyel mitostan kosmosa ve kosmostan kaosa olan geçişleri Antik Yunan felsefesinde ele almaktadır. Yine klasik determinizmden kaotik determinizme ve Öklidçi geometriden fraktal geometriye kadar bir çok alanda kaosu ne'liğini tartışmaktadır.

On Dokuzuncu Bölüm, Saygın Günenç tarafından olanak ve edimselliğin özellikle Aristoteles, Hartmann ve Heidegger'in felsefelerinde ele alındığı açıklama ve yorumları içermektedir.

Yirminci Bölüm'de Çiğdem Yıldızdöken, tüm felsefe tarihini, var'ın, var-olmanın, var-lığın, var-oluşun serimlenişi olarak, bizzat varlığın kendini açılmayışının tarihi olarak okumaktadır. Bu okuma sonucu varlık, var oluş, öz kavram ve bunların birbirleriyle olan ilişki ya da ilişkisizliğini tartışmaya açmaktadır. Yıldızdöken varlığın ne anlama geldiğini, felsefede varlığın, öz'ün, varoluşun bir mesele haline nasıl geldiğini ve hangi felsefi

sorunların tezahür etmesine sebebiyet verdiğini tartışmaktadır. Platon, Aristoteles ve Heidegger'den yola çıkarak tartıştığı Varlık, var oluş ve öz sorunsalı Yıldızdöken'i hakikat, öz, töz, varoluş sorunlarıyla gün ışığına çıkan 'varolma' problemiyle karşı karşıya getirerek durağan, değişmez bir töz/öz anlayışı yerine bizzat varolmanın anlamının ne olduğuna yönelik 'düşünme'ye davet etmektedir.

Yirmi Birinci Bölüm'de A.Suat Gözcü, özdeşlik ve süredurum problemini ele almaktadır. Özdeşlik, her bir şeyin kendisiyle olan bağıntısı ya da geri kalan her şeyden ayrı olan anlamında kullanılır. Bu özdeşlik tanımları başta sorunsuz gibi görünse de özellikle çağdaş metafizik çalışmalarında bu konu üzerinde önemli tartışmaların yürütüldüğü görülmektedir. Gözcü bu tartışmaların zemininde şu görüşün yattığını dile getirip tartışmaya açmaktadır: Herhangi bir şey, zamanın farklı anlarında nasıl oluyor da bir ve aynı şey olarak kalabiliyor? Çünkü sürekli bir akış ve değişim içinde eğer şeyler kendilerine özdeş kalabiliyorsa bunun nasıl olduğunun açıklanması gerekir. Başka bir söyleyişle, herhangi bir şeyin başka bir şeye değil de yalnızca kendisine özdeş olması, özdeşliğin ne olduğunu ve nasıl sağlandığını açıklamaya yetmemektedir. Ancak her durumda da özdeşlik kavramının temelde bulunduğu söylenebilir. Çünkü herhangi bir şeyin o şey olduğunu veya olmadığını belirlemenin koşulu, olumlu ya da olumsuz anlamda da olsa özdeşliğin temelde bulunmasıyla olanaklıdır.

Cengiz İskender Özkan Yirmi İkinci Bölüm'de, bilginin olanağı, sınırları ve ne'liği ile ilgili felsefe problemlerini ele alıp açıklamaya ve sonra da çıkan problemleri tartışmaya çalışmaktadır. Bu alana bilgi metafiziği adının verildiğini söyleyen Özkan'a göre, bilgi metafiziği bir tür meta-bilgi olarak bilginin ne'liği üzerine yapılan felsefi sorgulamalardır. Fakat bilginin sınırları üzerine konuşabilmek için önce bilginin ne olduğunu bilmek gereklidir. Bu nedenle Özkan, bilginin özellikle de metafizik bilginin olanağı söz konusu olduğunda insanın bilme yetisinin kapsamı ve sınırlarının belirlenmesinin önemli olduğunu ileri sürerek bu problemin felsefe tarihindeki seyrini bu bölümde serimlemektedir.

Yirmi Üçüncü Bölüm'de Güncel Önkal, metafizik bir sorunsal olarak doğruluk ve gerçeklik bağıntısını irdelemektedir. Çünkü felsefe literatürü içerisinde genellikle epistemolojinin kapsamı içerisinde ele alınan bu bağıntı, aslında varlık anlayışının üzerine kurgulanan bir tartışmanın ifadesidir. Önkal'a göre, doğa ve dış dünyanın maddi gerçekliğinin karşılık geldiği varlık alanının bilimde doğruluk değeri ile ilişkilendirilmesi metafizik sorunları da beraberinde getirir. Felsefenin bilinen-olanlar ile ulaşılan-olması gerekenler arasındaki tartışmalarının bir özeti olarak görülebilecek

metafizik kuramların ön kabulleri ve varılan bilgi-bilimsel sonuçlar doğruluk-gerçeklik arasındaki ilişkiye indirgenebilir. Oysaki felsefe tarihi bağlamında doğru ve gerçek arasındaki gerilim/açıklık/ayrıklık/bağdaşmazlık ve karşılaştırılamazlık bir “gerekçelendirme sorunu” olarak, bir “felsefi tavır” olarak metafizik tartışmaları içerisinde karşımıza çıkmaktadır.

Yirmi Dördüncü Bölüm Egemen S. Kuşcu’nun metafizik gerçekçilik ve gerçekçilik karşıtlığı irdelemesi ve öne sürülen tartışmaları içermektedir. Kuşcu önce metafizik gerçekçiliğin ne olduğunu tanımlar: Bir bütün olarak dünyanın (evrenin) zihinden bağımsız olup olmadığına yönelik tartışmadaki zihinden bağımsız bir dış dünyanın olduğunu savunan görüşlerdir. Sonra da gerçekçilik karşıtlığı tanımlar: Zihinden bağımsız bir dış dünyanın olmadığına işaret etmeye çalışan bütün akımları kapsayan bir tavır imlemektedir. Ancak bu düşüncelerin felsefe tarihinde yeni olmadığı da bilinmektedir. Bu anlamda günümüzdeki gerçekçilik ile onun karşıtı akımların geçmiş tartışmalardan ayrıldığı yan(lar)ı belirtmek gerekmektedir. Tüm bu tartışmalar bu bölümde ele alınmaktadır.

Yirmi Beşinci Bölüm, Özgüç Güven’in matematik ile metafizik ilişkisini ele aldığı ve metafiziğin tarihsel ve tematik gelişimindeki kimi tartışmaları matematikle ilgisi bakımından incelediği tartışmaları kapsamaktadır. Metafiziksel düşüncenin dönüşümlerinde matematikle kurulan ilginin belirleyici olduğunu varsayan Güven’e göre, ne tür metafizik yapıldığı matematiksel düşünmenin ya da içeriklerinin ele alınma tarzına göre belirlenmektedir. Güven matematik ve metafizik bağıntısının üç bakımdan kurulabileceğini ifade etmektedir: Bunlardan ilki matematiksel bilgide elde edilenlerden yola çıkarak, bir başka deyişle matematik dolayımıyla metafizik yapılmasıdır. İkincisi matematiksel yöntemi göz önünde tutarak metafizik yapan filozoflar üzerinden ve sonuncusu da doğrudan matematiğin kendisi hakkında metafizik yapılmasıdır. Güven bu bağıntıları felsefe tarihinden örneklerle irdelemesinin yanı sıra salt tarihsel bir sıralamayla da kalmamakta ve tematik sıralama üzerinden bağıntıyı tartışmaktadır.

Son Bölüm’de akademisyenlik yolunun başında olan Murat Can Yüksel’in Tanrı üzerine yaptığı bir deneme girişimine yer verildi. Bu denemesinde Yüksel, tanrıları göklerde arayan batılıların filozoflarını irdelemektedir. Onların tanrı hakkında neler düşündüklerini ve onun varlığını nasıl kanıtlamaya çalıştıklarını göstermeye çalışmaktadır.

Varlık felsefesinin kavram, konu ve problemlerini metafizik düşünme, bağlam ve tartışma kapsamında ele alan bu çalışmanın, ontoloji, metafizik ve varlık alanına yeni açıklamaları, tartışmaları ve problemleri getirece-

ğini, okuyucuda yeni ve farklı düşünömler gerçekleştireceğini ümit etmekteyim. Varlık tartışmaları içinde kendi patikanızı oluşturmanızı dilerim.

Editör
A. Kadir ÇÜÇEN

Bölüm 11: Kategoriler

Fırat İLİM¹

1. Kategori Teriminin Anlam ve Kökeni

“Kategori” teriminin Yunanca karşılığı *katēgoriā*’dır. Bunun çoğul formu olan *katēgoriai*; kategoriler, ana yüklemeler, ulamlar, varlığa yüklenen en genel öznitelikler veya vasıflar anlamına gelmektedir. Sözcüğün fiil hali *katēgorein*; *kata*, yani “üzerine” ve *agoreuein* “halka açık yerde (agorada) konuşmak” sözcüklerinden oluşan bir türemiş sözcüktür ve şu anlamları vardır: Aleyhinde konuşmak, suçlamak, itham etmek, mahkemeye vermek, dava etmek, bir şeyi bir kimseye (veya bir şeye) yüklemek, suçlayıcı veya ithamkar olmak, davacı görünmek, imlemek, işaret etmek, belirtmek, göstermek, ima etmek, delalet etmek. Yine benzer şekilde *katēgorēma*; suçlama, itham, yükleme, yüklem ve *katēgorikos*; suçlayıcı, itham edici, yükleyici, yüklemlayici, olumluyıcı, tasdik edici, onaylayıcı anlamına gelmektedir. (Fobes June 1957: Glossary)

“Suçlama” ile ilgili anlamı bulabildiğimiz en temel metinlerden biri Platon’un *Sokrates’in Savunması*’dır. Burada Sokrates kendini savunurken, suçlamayı yapan Meletos, Anytos ve Lycon için *katēgorikos*, kendisine yöneltilen suçlama için ise *katēgorēma* sözcüklerini kullanmaktadır. (Platon 1982: 18a) Yine aynı bağlamda farklı bir kullanım da Platon’un çağdaşı Xenophones’in *Cyropaedia*’sında karşımıza çıkmaktadır. (Xenophon 1914: 1.4.3)

Konumuzla ilgili olan esas anlama baktığımızda, taşıyıcıya/töze (*hypokeimenon*) yüklenen yüklemelerin dâhil olduğu cinslerin söz konusu olduğu görülmekte. Peters bu bağlamdaki “kategori” teriminin anlamını şu şekilde vermektedir:

“Bir konunun betimlenebileceği veya tasavvur edilebileceği en genel on

¹ Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Felsefe Bölümü Öğretim Üyesi.

(bazı listelerde sadece sekiz) tarz; şeylerin gerçek varoluşlarına tekabül eden mantıksal bir yapılandırma... Varlığın summa genera'sı (en yüksek cinsleri)." (Peters 2004: 180)

Bedia Akarsu ise aynı terim için şöyle bir tanım vermektedir: "Aristoteles'te: var olan üzerindeki deyiş biçimleri... Bir önermede konu üzerinde ancak bu 10 kategoriye göre bir şey söylenebilir." (Akarsu 1996: 113) Yine benzer tanımlara A.R. Lacey'nin *Felsefe Sözlüğü*'nde rastlamaktayız: "En yüksek ve temel cinsler, bölümlmeler." (Lacey 1996: 42) *Cambridge Felsefe Sözlüğü*'nde ise, terim, "Kategoriler dünyadaki en yüksek varlık cinsleridir. Türleri kapsayabilirler, fakat kendileri tam anlamıyla tür değildirler." şeklinde tanımlanmaktadır. (Audi 1996: 57-58)

2. Aristotelesçi Kategori Anlayışı

Terimin antik kullanımı konusunda en temel kaynak Aristoteles'tir. Aristoteles metinlerinde kullanılan anlamlar söz konusu olduğunda, kategorilerin beş ayrı yerde şu şekillerde ifade edildiği görülmektedir:

- 1) "Bir bağlantı içinde söylenmeyenlerin her biri varlık, nicelik, nitelik, görelilik, uzam, zaman, durum, iyelik, etkinlik ya da edilginlik belirtir. Biçimsel olarak söylersek, insan, at varlık; iki dirsek, üç dirsek nicelik; ak, dilbilimci nitelik; iki misil, yarım, daha büyük görelilik; Lykeion'da, çarşıda uzam; dün, geçen yıl zaman; uzanmış, oturuyor durum; ayak-kabılı, silahlı iyelik; kesmek, yakmak etkinlik; kesilmek, yakılmak edilginlik belirtir." (Aristoteles 2002: 1b25- 2a3)
- 2) "Bundan, bir tek yüklem bir tek özneye yüklendiği zaman, yüklemenin ister öze, ister niteliğe, niceliğe, göreliliğe, etkiye, edilgiye, nereliğe veya zamana ilişkin olduğu sonucu çıkar." (Aristoteles 1967: 83a 21-24)
- 3) "Bu söylediklerimizden sonra bizim sözünü ettiğimiz dört yüklem içinde bulunacağı kategori cinslerini tayin etmek gerekir... Bu kategorilerin sayısı ondur; öz, nicelik, nitelik, görelilik, nerelik, zaman, durum, sahip olma, fiil ve infialdir. İlinti, cins, hassa ve tarif daima bu kategorilerden birinin içinde olacaktır, çünkü bu dört kavram tarafından teşkil edilen bütün önermeler ya özü, ya niteliği, ya niceliği, ya öbür kategorilerden birini ifade ederler." (Aristoteles 1967: 103b 20-27)
- 4) "Özü gereği varlığın türleri, kategori türleriyle aynı sayıdadır. Çünkü Varlık'ın anlamları, bu kategorilerle aynı sayıdadır. Kategorilerin bazıları tözü, bazıları niteliği, bazıları niceliği, bazıları bağıntıyı, bazıları etkenliği veya edilgenliği, bazıları yeri, bazıları zamanı ifade ettiklerine göre, onların her birine varlığın anlamlarından biri tekabül eder.

Çünkü “insan, sağlıklıdır”la, “insan, sağlıklı bir durumda bulunuyor” veya “insan, gezen ve kesendir”le “insan, gezer ve keser” ifadeleri (ve benzerleri) arasında hiçbir fark yoktur.” (Aristoteles 1996: 1017a 23-30)

Son olarak, *Metafizik*’in VII. kitabının girişindeki tartışmanın tamamını alıntılarla mümkün görünmediğinden, 1003 a33-b18 numaralı pasajlarında işlenen “Varlık’ın çeşitli anlamları” üzerine yapılan ayrıma dayanarak, birincil ve ikincil tözler anlamında varlığın yüklemelerinin kategorilerle ilgisinin açıklandığı pasajı alıntılıyoruz:

- 5) “... [E]ğer ortada bir varlık varsa, o daha çok, “gezinen”, “oturan”, “sağlıklı olan” şeydir. Bu sonuncu şeylerin daha gerçek varlıklar olarak görünmelerinin nedeni, her birinin altında gerçek ve belli bir öznenin olmasıdır. Bu özne, böyle bir kategoride kendini gösteren Töz veya bireydir. Çünkü biz “iyi” veya “oturan” kelimelerini, hiçbir zaman böyle bir özne olmaksızın kullanmayız. O halde diğer kategorilerden her birinin bu kategoriden dolayı var olduğu açıktır. Bundan dolayı asıl anlamda Varlık, yani herhangi bir anlamda Varlık değil, mutlak anlamda Varlık, ancak Töz olabilir.

‘İlk, birincil’ sözcüğünün birkaç anlamda kullanıldığını biliyoruz. Ancak her bakımdan ilk olan, Tözdür. Çünkü ilkin diğer kategorilerden hiçbirini bağımsız olarak var olamaz; oysa Töz, bağımsız olarak var olabilir. Töz, tanım bakımından da ilktir; çünkü her varlığın tanımında, onun tözünün tanımı zorunlu olarak içerilmiş bulunur. Nihayet her şeyi, onun niteliğini, niceliğini veya yerini değil, ne olduğunu, örneğin insanın veya ateşin ne olduğunu bildiğimizde en tam bir biçimde bildiğimizi düşünürüz. Hatta bu yüklemelerin kendilerini de ancak ne olduklarını, yani örneğin nicelik veya niteliğin ne olduğunu bildiğimizde biliriz. (Aristoteles A.e: 1028a 24- 1028 b2)

Bu beş pasajda da ortak olan, konunun yüklemeler olmasıdır. Ancak söz konusu olan, her yüklem bir kategori olduğu değil, bir kategori ile ilgili, bir kategorinin türü olduğudur. Örneğin, “Sokrates aktır.” Dediğimizde “ak” bir kategori değil, “nitelik” kategorisi ile ilgili bir yüklem; benzer şekilde, “Sokrates” “varlık” kategorisi ile ilgili bir “ilk varlık”tır. (Aristoteles 2002: 2a 10-20) Onun “ne” olduğu sorulacak olduğunda ise onun “ikincil varlık” olarak ne olduğu sorulmaktadır ki bu sorunun yanıtı “insan” veya “canlı” olabilir.

Öte yandan, varlıkların “ne” oldukları ile ilgili sorunun yanıtı onların türlerini ve cinslerini ortaya çıkarmaya yönelik bir sorudur. Bu sorunun

yanıtı bize söz konusu varlığın *özlük yüklemelerini* verecektir. Özlük yüklemeler, bu varlığın tür ve cinsinden gelen *ayırıcı özelliklerini* ifade ederler. (Aristoteles 1967: 91a-92a)

Özlük yüklemeler dışında, *İkinci Analitikler*'de yapılan *özlük yüklemeler-ilineksel yüklemeler* ayrımı dâhilinde, taşıyıcıya farklı bir tür yükleme yapılabildiği görülüyor: "Sokrates koşuyor." dediğimizde Sokrates'in ilineksel bir yükleminden bahsediyor oluruz. Buradaki fark, söz konusu yüklem Sokrates'in tür ve cinsinden gelen yüklemeleri dışında, "nesneye kendiliğinden (*per se*) ait olmayan" bir yüklem olmasıdır. Bu kanıyı destekleyen bir ifadeye *İkinci Analitikler*'de rastlıyoruz: "Özü ifade eden yüklemelerin herhangi bir özneye yükletilmiş olması gerekir..." (Aristoteles A.e: 83a- 84b) Dolayısıyla, bir varlığa **yükletilmiş** değilse, yani **tür ve cinsinden gelen bir yüklem** değilse; bu durumda, yüklem *ilineksel* olduğu söylenecektir. (Furley 1999: 41)

Kategoriler kitabının girişinde Aristoteles, *eşadlılar*, *eşanlımlılar* ve *türemişleri* tanımlamaktadır. Bu tanımların metin içerisinde herhangi bir doğrudan kullanımları bulunmadığından, tartışmanın dilsel düzlemde gerçekleştiğine dair son derece meşru bir soru gündeme gelmektedir. Konu üzerine Wedin'in aktardığı tartışmalara göre, metnin a) giriş kısmından bir pasajın eksik olabileceği b) kategorilerin yalnızca dilbilimsel çerçevede işleniyor olabileceği c) Aristoteles'in "eşadlılar", "eşanlımlılar" ve "türemişler" tartışmasını "aynı isimle söylenenler", "aynı isim altına toplananlar" hakkında konuşabilmeye olanak sağlamak için, konuya giriş niteliğinde işliyor olabileceğine dair görüşler öne sürülmüştür. (Wedin 2000: 11, 175) Wedin ilk görüşü gerçekçi bulmamakla birlikte, söz konusu tartışmanın ilk beş bölümde yapılan tartışmanın bütünlüğünü sağlamaya yönelik bir giriş niteliğinde alınabileceğini savunmaktadır. Hakikaten, Aristoteles'in "eşanlımlılar" için önerdiği tanım bize gündelik dilde kullandığımız "eşanlımlılık" ölçütünü değil de, "cins isimler"i ifade etmek için kullandığımız ölçütü vermektedir ki bu yolla onları aynı cins bağlayan özelliklerden söz edilebilsin. Yine "türemişler" hakkında yaptığı açıklama, metnin "nitelik" kategorisi üzerine olan bölümünde nitelikten nasıllığın türetilbilmesinin olanağını verecektir. (Aristoteles 2002: 10a 27- 10b 12)

Kategorilerin yalnızca dilbilimsel çerçevede işleniyor olduğuna dair görüş hakkında bir diğer Aristoteles uzmanı olan Shields ise şunları söylemektedir:

"Aristoteles'in "bağlantısız söylenenler" listesinde ne tür şeyler olduğuna baktığımızda, "adam" ve "koşar"; ve buna karşı "bağlantıyla söylenenler" listesinde ne tür şeyler olduğuna baktığımızda "adam kazanır", "adam koşar" (ifadelerini) görürüz. Buradan, onun dil üzerine

düşündüğünü ve kategorilerin de dilbilimsel varlıklar (entity) olduğunu düşünmemiz doğaldır. “Adam” bir “isim”dir, “koşuyor” fiildir, “adam koşuyor” ise isim ve fiilin bir tür özne-yüklem bileşimi veya bildirimsel bir cümledir. Böylece, “bağlantısız söylenmek” yalnızca basit dilbilgisel kategorileri belirtiyormuş gibi görünebilir. (Shields 2007: 147)

Fakat ardından eklenmektedir: “Fakat bu şekilde görünenin aldatıcı olduğunu belirtmek gerekiyor: Aristoteles, sözcükler ya da diğer dilbilimsel türleri kategorize etme niyetinde değildir. Aksine, Kategoriler, tümüyle ‘var olan (*ta onta*) şeylerle’ ilgilenmektedir.” (A.e: 147) Dolayısıyla, onun “eşanamlı” olduklarını söyledikleri yalnızca sözcükler değil, sözcüklerin hakkında oldukları şeyler, yani belirli referanslarıdır.² Bu kanıyı destekleyecek içeriği Aristoteles’in “ilk varlıklar” için verdiği örneklerde görmek mümkündür. Söz konusu örnekler genellikle “belirli bir insan”, “belirli bir at” gibi örneklerdir; bir biyolog olarak Aristoteles, Pegasus veya Kerberos gibi bir referansa sahip olmayan örnekler vermemektedir.

Kategoriler’de Aristoteles’in neden “bağlantısız söylenenler” ifadesini kullandığı, yani neden “olmak” üzerine değil de, “söylenmek” üzerine konuştuğu sorusu bu açıdan büsbütün anlamsız değildir. Hakikaten *Kategoriler*’in birçok yerinde vurgu “söylenmek” üzerinedir. Fakat bunun nedeni Aristoteles’in incelemesinin yalnızca dilbilimsel olmasından ziyade, konunun bunu gerektiriyor olmasındadır. Zira, “bağlantısız olanlar” gibi bir ifade, daha baştan, “bağlantısız söylenenler” ayrımını imkânsız kılmaktadır. (Ross 1995: 14) Bu ayrımı hatırlayalım:

- 1) Belli bir taşıyıcı, töz (hypokeimenon) için söylenip, bir taşıyıcı içinde olmayanlar. Yani, belli taşıyıcılar için söylenmesi mümkün olup, fakat bu taşıyıcıların herhangi birinde bulunmayan, mevcut olmayanlar. Örneğin, “insan”, tek tek insanlar için söylenir ama tek bir insanda mevcut değildir. (Daha sonra söyleyeceği gibi, ad da tanım da taşıyıcıya yüklenir.)
- 2) Bir taşıyıcı içinde olur ama hiçbir taşıyıcı için söylenmeyenler. Örneğin “aklık” cisimlerde bulunur, fakat hiçbir taşıyıcı için söylenmez. (Daha sonra söyleyeceği gibi, çoğunda ne ad ne de tanım taşıyıcıya yüklenir; fakat kimilerinde adın yüklenmesinin önünde engel yoktur ama tanım yüklenmez.)
- 3) Hem bir taşıyıcı için söylenen hem de bir taşıyıcı içinde olanlar. Örneğin, “bilgi” bir taşıyıcıda, ruhta bulunur; hem de “dilbilimi”

² Burada “bir referansa sahip olmak” ile kastettiğimiz, bir sözcüğün duyulur bir göndergeye, yönetime sahip olmasıdır.

taşıyıcısı için söylenir.

- 4) Ne bir taşıyıcı içinde olan ne de bir taşıyıcı için söylenenler. Yani daha sonra “ilk varlıklar” diyeceği, “belli bir insan” veya “belli bir at” gibi, sayıca tek olan ve bölünemeyen nesneler. Bunlar genel anlamda hiçbir taşıyıcı için söylenmez. (Aristoteles 2002: 2a 20-30, 3a 15-18)³

Şimdi bu sözü edilenler içerisinde “bağılantısız olmak” gibi bir özelliğe sahip olan yalnızca dördüncü sırada olandır, yani ilk varlıklar. Diğer üç tür “söylenen”in, ilk varlıklardan bağımsız bir varlığı söz konusu değildir. Dolayısıyla onların “bağılantısızlığı” yalnızca dilsel yahut mantıksal açıdan inceleme konusu olabilmektedir. Aristoteles’in sıklıkla kullandığı örneği ele alırsak; “ak”ın üç anlamı olabilir:

- A. Ak bir şey olarak “ak”
- B. Bir nitelik olarak “ak”
- C. Bir renk olarak “ak” (Wedin 2000: 69)

Bu üç anlam içerisinde, “ak” dediğimizin “ak bir şey” olmak dışında “bağılantısız olmak” gibi bir özelliği yoktur: “...aktan/(ak olandan) başka bir şey olmaksızın da ak olan hiçbir ak yoktur.” (Aristoteles 1967: 83a – 84b)⁴

Aristoteles’in tartışmasını yalnızca dilsel düzlemde yapıyor olduğu savını geçersiz kılacak en önemli dayanaklardan biri de, *İkinci Analitikler*’de önemli bir yer tutan “özün ispatı” meselesidir. Birinci kitabın IV.-IX. bölümleri bu tartışmaya ayrılmıştır. Burada Aristoteles, tarif ve ispat ilişkisini incelerken, böyle bir incelemenin nesnenin varlığı üzerine bir şey söyleyip söyleyemeyeceğini sorar. Ona göre tarif yoluyla bir şeyin ne olduğu bilinecek, fakat onun var olup olmadığı bilinmeyecektir. (Aristoteles A.e: 92b 10-20) İkinci yol, bir şeyin varlığını ilineksel yüklemeler aracılığıyla bilmektir ki bu yol mümkün görünmemektedir: “Nesnenin var olduğunu ilineksel olarak bildikçe de öz hakkında gerekli olarak tam bir bilgisizlik içinde bulunuruz, çünkü nesnenin var olduğunu bilmeden bir nesnenin ne olduğunu araştırmak, şüphesiz hiçbir şey araştırmamaktır.” (A.e: 93a 14-28)

Yine de söz konusu durumun Kartezyen şüphecilikle pek az ortak yönü olduğunu belirtmeliyiz. *Tarif* bir terimin anlamını ortaya koyarken,

³ Aristoteles buna istisna olarak şu açıklamayı yapmaktadır: “*Ancak bazılarının bir taşıyıcı içinde olmasına bir engel yoktur: Belli bir dilbilgisi, bir taşıyıcı içinde olabilir.*” (A.g.e.: 1 a 20-25)

⁴ Hugh Tredennick çevirisinde bu ifade şöyle karşılanmaktadır: “*A thing cannot be white unless it is something else first.*”

kıyas, *orta terim* vasıtasıyla bir konu hakkında bir yüklemi ispat eder. Böylece bilginin imkânı ortadadır: “Gerçekte, insanın veya herhangi başka bir şeyin ne olduğu bilindiği zaman, onun var olduğu da gerekli olarak bilinir; çünkü var olmayan bir şeyin ne olduğunu kimse bilmez...” (A.e: 92b 4-12) Öyle görünüyor ki, burada savunulan, Aristoteles’in *Kategoriler*’de de ifade ettiği, “bilinen”in “bilen”i, “duyulabilir olan”ın “duyum”u öncelemesi gerekliliği fikrinin bir sonucudur. (Aristoteles 2002: 7b 36- 8a 6)

Dolayısıyla şöyle bir netice çıkarmak uygunsuz olmasa gerek: Sözü edilen ontolojik gerçekliği kabul edilmektedir, ancak ilk varlıkların taşıyıcılıkları olmaksızın varlıkları olmayan yüklemelerin taşıyıcı-yüklem (özne-yüklem) gibi bir ayırmada ortaya çıkmaları yalnızca dilsel, mantıksal düzlemde olanaklı görünmektedir. Bununla birlikte, bu koşul, araştırmanın dilsel sınırlar içerisinde kalmasını gerektirmek bir yana, yalnızca bu sınırlar içerisinde kalmasını imkânsız kılmaktadır:

“Mademki tarif etmek ya nesnenin ne olduğunu ya adının ne ifade ettiğini göstermektedir, bizce nesnenin ne olduğunu mutlak olarak ispat etmezse tarif ad ile aynı manaya sahip olan bir sözden başka bir şey olmayacağı sonucu çıkarılabilir. Fakat bu bir saçmalıktır. İlk gerçekte, hem cevher olmayan şeyin hem de hiç var olmayan şeyin tarifi olacaktır, çünkü bir ad ile, var olmayan şeyler bile ifade olunabilir.” (Aristoteles 1967: 92b 25-35)

Demek ki, Aristoteles, bir referansı bulunmayan adların varlığını ifade etmenin mümkün olduğunu savunmakta, fakat buradan yola çıkarak “tarif”in özün ispatına yönelik olarak kullanılamayacağını söylemektedir. Böylece, sonuç olarak, filozofun kategori tartışmasını salt dilsel-mantıksal düzlemde ele almadığı, ontolojik bir sorunsal olarak ele aldığı görülüyor.

3. Modern Kategori Kavrayışı

Aristoteles’in kategori anlayışı, metafiziğinin diğer konuları gibi uzun yüzyıllar tartışılmış ve bu yönde bir şerh geleneği de olmuştur. Örneğin Plotinus’a göre “Aristoteles’in on kategorisi, akılla kavranabilir varlıklar ile hissedilir varlıklara eşit olarak uygulanamaz.” (Plotinus: 129) Plotinus’a göre bu iki unsur, akılla kavranabilir olan ile hissedilir olan birbirinden ayırt edilmelidir. Ona göre, Aristoteles bu konuda eleştirilmelidir.

Kategoriler sorunsalını modern dönemde en kapsamlı biçimde ele alan filozoflardan biri şüphesiz Immanuel Kant’tır. Ancak daha baştan belirt-

mek gerekir ki, Kant kategori sorunsalını bir ontoloji sorunsalından ziyade, zihnin yetileri ile ilgili bir epistemoloji sorunsalı, özel olarak da bir mantık sorunsalı olarak ele alır. (Kant 1993: A-77 -84) Kant'a göre kategoriler "genelde nesneleri görüngüler için düşünmenin temel kavramlarıdır" ve bu açıdan "düşüncenin olanaklı bir deneyimdeki koşullarından başka bir şey değildirler." (Kant A.e: A-111) Ve kendi yaptığı şey "bu kavramların nesne ile ilişkilerini bütünüyle bir yana bırakarak, bu kavramlarla yürütülen işlemleri bilginin kendi kendisi ile bağdaşmasının evrensel mantık kuralları altına getirmektir." (Kant, A.e: A-83)

Diğer taraftan Kant'ın bu alana olağandışı katkılarından biri, onun *doğa kategorileri* teriminin yanına özgün bir şekilde *özgürlük kategorilerini* yerleştirmesi ve kategori terimini aynı zamanda pratik aklın bir unsuru olarak ele almasıdır. Kant bunu şu şekilde açıklıyor:

"Doğa kategorileri olarak teorik kavramlar yerine özgürlük kategorileri olarak adlandırdığımız bu kategoriler doğa kategorilerine göre daha üstündürler. Doğa kategorileri sadece evrensel kavramlar aracılığıyla bizim için her olanaklı görü hakkında, genellikle nesnelere belirsizce değinen düşünce biçimleridir. Öte yandan özgürlük kategorileri, özgür kişisel tercihin belirlenmesine dayanır fakat buna tam uygun bir görü verilemez, ancak bilme yetimizin teorik kullanımında hiçbir kavram için bulunmayan, saf pratik bir yasa üzerinde kuruludur. Bu kategoriler özgür kişinin tercihleriyle ilgili olduğundan temel pratik kavramlar olarak aklın kendinde değil de başka bir yerde; duyusallıktan alınması gereken görü (uzay ve zaman) biçiminin temeline dayanmayan, fakat akılda bulunan saf bir istenç biçiminin verilmiş emirlerinde istencin amacını gerçekleştirmesinin (pratik yetinin) doğal koşulları değil de sadece istencin belirlenimi söz konusudur. Özgürlüğün en üstün ilkesiyle ilişkisi içinde bulunan *a priori* pratik kavramlar bilgiye dönüşürken anlam kazanmak için görüleri bekleme ihtiyacı hissetmez. Şu şaşırtıcı nedenden dolayı bu pratik kavramlar ilişki içinde olduğu nesnenin (istencin amacı) gerçekliğini yaratır; bu olay teorik kavramların işi değildir. Ancak burada dikkat edilmesi gereken şey, kategorilerin ahlakça daha belirlenmemiş ve duyulara bağımlı bulunanlardan, duyulara bağlanmaksızın sadece ahlak yasası tarafından belirlenimlere doğru ilerler." (Kant 2003: 79-80)

Burada genel amaç olanaklı bir eylemin saf pratik yasaya bağlanabilirliğinin koşullarını araştırmaktır; zira Kant'a göre özgürlük yasasının uygulanması sürecinde koşulsuz iyi kavramının temeline görü yerleştirilemez. Aynı zamanda, bir eylemin yasaya bağlanması kategorilerin gerektirdiği bir zorunluluğa da dayanıyor olmalıdır. Ve bu zorunluluk salt te-

orik bir zorunluluk değil, gerçekleştirilmeyi bekleyen bir ideal olarak pratik bir zorunluluk da teşkil eder. (Kant A.e: 82-84) Kant kategorilerin bu iki ayrı işlevini şu şekilde açıklıyor:

“Aklın nesneler hakkındaki her kullanımı için saf anlama kavramları (kategoriler) gereklidir, onlar olmadan herhangi bir nesne düşünülemez. Bunlar aklın kuramsal kullanımına, yani bu tür bilgiye sadece temeline (her zaman duyusal olan) bir görüş konunca, dolayısıyla da olanaklı bir deney nesnesinin onlarla düşünülebilmesi için uygulanabilir. Burada şimdi bilinmek için kategorilerle düşünmem gereken, herhangi bir deneyde verilmeyen aklın idealarıdır. Fakat burada söz konusu edilen bu ideaların nesnelerinin kuramsal bilgisi değil onların nesneleri olup olmadığıdır. Bu gerçekliği sağlayan saf pratik aklıdır, kuramsal akla düşen onlarla ilgili iş de, sadece kategoriler aracılığıyla nesneleri düşündürmektir. Bu da, başka bir yerde gösterdiğimiz gibi (ne duyusal ne de aşkın) görüşe ihtiyaç duymadan olur, çünkü kategorilerin yeri ve kaynağı; her görüden bağımsız ve *a priori*, sadece düşünme yetisi olan saf anlamadadır. Bu kategoriler her zaman bize ne şekilde verilmiş olursa olsun bir nesneyi gösterir. Şimdi bu idealara uygulanması gereken kategorilere herhangi bir görüş nesnesi verme imkânı yoktur. Fakat böyle bir nesnenin gerçekten varolduğu, bu nedenle kategorilerin sadece bir düşünme şekli olarak burada boş değil, anlam taşıdığı pratik aklın en yüksek iyi kavramıyla kuşkuya yer bırakmaksızın sunduğu bir nesneye en yüksek iyi olanağı için gerekli kavramların gerçekliğine dayandırılarak yeterince sağlanır ama bu kazanç kuramsal ilkelere dayalı bilgimize en küçük bir genişleme şansı tanımaz.” (Kant A.e: 162-163)

Kant’ın *Ahlak Metafiziğinin Temellendirilmesi*’nde uzun uzadıya tartıştığı ve Türkçeye *kesin buyruk* olarak tercüme edilen ifadesindeki *kesin* yine Almandaca *kategorisch* yani *kategorik* terimidir. Burada kesinliği sağlayan, emirin koşulsuz bir biçimde, yani görüş tarafından koşullanmadan, formuyla ve onu ortaya çıkaran ilkeyle ilgisinde, kategorinin kesinliğine dayanmasıdır. Böylece bir buyruk, duyuya ya da diğer bir deyişle eylem deneyiminin yarattığı özel durumlara bakılmaksızın gerçekleştirilmeyi beklemektedir. Yani bir anlamda Kant kategori teriminin Mantık alanında kullanımını neredeyse ödünç alarak Etik alanına aktarmaktadır. Bu durumda, Mantık alanında her insan ölümlü olduğuna göre Sokrates’in ölümlü olması da onun insan olmaktan kaynaklı kategorik bir yüklemidir ve onun ölümlü olup olmadığını anlamak için insan olup olmadığını bilmek yeterlidir. Benzer şekilde örneğin “Hiçbir insanı öldürme!” emri de karşınızdaki insanın kim olduğundan bağımsız bir şekilde, onun insan olmasından kaynaklı öldürülme eylemine kategorik olarak uğraması gerektiğini gösterir. Karşınızdakinin bir insan olması, bu kategorik

buyruğu deneyime başvurmadan koşulsuzca kabul etmenizi gerektirir.

Sonuç olarak, Kant'ın kategori terimini iki yeni anlamda kullandığı tespit edilmelidir: İstencin pratik belirleniminde etkin saf anlama kavramları anlamında ve eylemin pratik belirlenimini sınıflandırmaya yarayan sistematik düzenleme araçları anlamında. Bu son kullanım, modern gündelik kullanıma oldukça yakındır. (Kant 2002: 30-33)

Kant sonrası felsefede kategori sorunsalı sıklıkla ele alınmış ve tartışılmıştır. Tartışmanın ana eksenleri ritüel teorisi, epistemoloji, mantık, psikoloji ve mühendislik alanları oluşturmaktadır. Bu noktada öncelikle Hegel'in (1969) de mantık ile ilgili çalışmalarında kategori sorunsalına özel olarak ve oldukça radikal bir görüşle yaklaştığı belirtilmelidir. Yine F. Brentano (1981) ve E. Husserl'in (1970) takip ettiği psikoloji geleneğinden yola çıkan ve kategorileri de bilincin aşkınsal içerikleri olarak ele alan fenomenolojik yaklaşımı anmak gerekir. Bunu Analitik Felsefe geleneğinin mantık çalışmaları takip eder. Sosyoloji ve Antropoloji alanlarında Durkheim'in etkisiyle oluşan bilgi sosyolojisi çalışmaları ise mantıksal kategorilerin toplumsal kökenlerini incelemeye yönelir. Ancak çağımız açısından en yeni alanlardan biri şüphesiz Ontoloji Mühendisliği alanıdır.⁵

Ontoloji Mühendisliği alanı, bilgisayar bilimleri kapsamında gelişmekte olan görece yeni bir alandır. Ontoloji Mühendisliği, semantik web ve yapay zeka gibi ilişkili iki uygulama alanında çalışır. Semantik web, World Wide Web (WWW) üzerinde bilgisayarlar tarafından yeniden-yorumlanabilir veri transferi ile ilgilenir ve bu amaçla geliştirilmiş diller üzerinde çalışır. Yani bir verinin sadece bir insan tarafından değil, bir bilgisayar tarafından da kullanılabilir hale getirilmesiyle ilgilenir. Dolayısıyla burada, verili bir veri halinde gelen üzerinden bir anlamlandırma süreci söz konusudur.

Yapay zeka çalışmalarında ise ayrıca bir durum söz konusudur; yapay zeka temelli makineler günümüzde varlıkla bilgi temelli bir deneyim ilişkisi de kurabilecek şekilde evrilmektedir. Bu noktada duyarlılık kadar temel ve göz ardı edilemez bir diğer yetinin işlevi gündeme gelmektedir: Yargı yetisi. Yapay zeka temelli bir makinenin duyu yoluyla kendisine geleni hangi tümeller altına yerleştirerek onu "tanıyacağı" ontoloji mühendisliğinin temel sorunlarından biridir. Bu noktada en temel ihtiyaçlardan biri, bir taksonomi geliştirebilmektir, yani yapay zeka temelli bir makinenin tanıma sürecinde hangi varlık hiyerarşisini ölçüt alacağını belirlemektir. Söz konusu varlık hiyerarşisi şemasına "ontoloji" adı verilmekte

⁵ Konu ile ilgili temel düzey kaynaklar için bkz Poole & Mackworth 2017; Wang & Goertzel (Ed.) 2012 ve Vrajitoru 2018

ve yapay zeka çalışmalarında en iyi sonuç verecek ontolojinin geliştirilmesi amaçlanmaktadır.

Sonuç olarak, kategori teriminin tarihsel izleği takip edildiğinde onun öncelikle bir Ontoloji terimi olarak tezahür etmekle birlikte, modern felsefede Epistemoloji, Mantık ve Normatif Etik alanlarında da kullanıldığı görülecektir. Yirminci yüzyılın sonlarından itibaren ise Ontoloji Mühendisliği alanı kategorinin bu en az üç farklı işlevini, onları teknolojiye uygulama sürecinde şu açılardan ele alarak sorunsal yeni boyutlara taşımaktadır: 1) Yüklemlerin kendileri değil fakat onların ne türden yüklemeler olduğu. 2) Bu yüklemelerin tür ve cinslere yüklenmesiyle oluşan varlık sınıflandırması. 3) Eylem ve karar verme süreçlerinde yargı yetisi ve kesin buyruklar / kategorik emirler ilişkisi.

Kaynaklar

- Akarsu, Bedia (1996), *Felsefe Terimleri Sözlüğü*, İnkılâp Kitabevi, Ankara
- Aristoteles (1967), *İkinci Analitikler (Organon IV)*, Çeviren: Hamdi Ragıp Atademir, Milli Eğitim Yayınları, Ankara
- Aristoteles (2002), *Kategoriler*, Çeviren: Saffet Babür, İmge Kitabevi Yayınları, Ankara
- Aristoteles (1963), *Categoryalar*, Çeviren: Hamdi Ragıp Atademir, Milli Eğitim Yayınları, Ankara
- Aristoteles (1996), *Metafizik*, Çeviren: Ahmet Arslan, Sosyal Yayınları, İstanbul
- Aristoteles (1967), *Topikler (Organon V)*, Çeviren: Hamdi Ragıp Atademir, Milli Eğitim Yayınları, Ankara
- Aristotle (2002), *Categories and De Interpretatione*, Translated with Notes by J. L. Ackrill, Oxford University Press, Oxford
- Aristotle (1923), *Metaphysics*, Translated by W. D. Ross, Oxford University Press, Oxford
- Aristotle (1998), *Metaphysics*, Translated with an introduction by Hugh Lawson-Tancred, Penguin Books, London
- Aristotle (1960), *Posterior Analytics and Topica*, Translated by Hugh Tredennick and E. S. Forster, Harvard University Press, Cambridge
- Aristotle (2002), *Posterior Analytics*, Translated with a Commentary by Jonathan Barnes, Oxford University Press, Oxford
- Aristotle (1962), *The Categories and On Interpretation*, Translated by Harold P. Cook and Hugh Tredennick, Harvard University Press, Cambridge
- Aristotle (2003), *Topics, Books I and VIII with Excerpts From Related Texts*, Translated with a Commentary by Robin Smith, Oxford University Press, Oxford
- Audi, Robert (1999), *The Cambridge Dictionary of Philosophy*, Second Edition, Cambridge University Press, Cambridge

- Barnes, Jonathan (Ed.) (1999), *The Cambridge Companion to Aristotle*, Cambridge University Press, Cambridge
- Blackburn, Simon (1996), *The Oxford Dictionary of Philosophy*, Oxford University Press, Oxford
- Brentano, Franz (1981), *The Theory of Categories*, Translated by Roderick M. Chisholm and Norbert Guterman, Martinus Nijhoff Publishers by The Hague, Boston and London
- Fobes, Francis H. (1957), *Philosophical Greek: An Introduction*, University of Chicago Press
- Furley, David (Ed.) (1999), *Routledge History of Philosophy*, Volume II, From Aristotle to Augustine, Routledge Press, New York
- Hegel, G.W.F.(1969), *Science of Logic*, Translated by A.V. Miller, Humanity Books, USA
- Hintikka, Jaakko (2004), *Analyses of Aristotle*, Kluwer Academic Publishers, Boston
- Hintikka, Jaakko (1997), *What Was Aristotle Doing in His Early Logic, Anyway? a Reply to Woods and Hansen*, In *Synthese*, Volume 113, Number 2/ November, 1997 , 241-249, Kluwer Academic Publishers, Netherlands
- Husserl, Edmund (1970), *Logical Investigations*, by J. N. Findlay, London: Routledge and Kegan Paul
- Kant, Immanuel (2002), *Ahlak Metafiziğinin Temellendirilmesi*, Çeviren: İonna Kuçuradi, TFK, Ankara
- Kant, Immanuel (1993), *An Usun Eleştirisi*, Çeviren: Aziz Yardımlı, İdea Yayınevi, İstanbul
- Kant, Immanuel (Ekim 2003), *Pratik Usun Eleştirisi*, Çeviren: Onur Ateş, Yeryüzü Yayınevi, Ankara
- Lacey, A.R. (1996), *A Dictionary of Philosophy*, Third Edition, Routledge Press, New York
- Novak, M. (1965), *Toward Understanding Aristotle's Categories*, in *Philosophy and Phenomenological Research*, 26 (1965), 117-23, Brown University Press, Box
- Peters (2004), Francis E., *Antik Yunan Felsefesi Terimleri Sözlüğü*, Çeviren ve Hazırlayan: Hakkı Hünler, Paradigma Yayıncılık, İstanbul
- Platon (1982), *Diyaloglar 1* (Sokrates'in Savunması, Gorgias, Menon, Kratylus, İon, Hipparkhos, Kleitophon), Çevirenler: Teoman Aktürel, Melih Cevdet Anday, Adnan Cemgil, Tacettin Ünlü, Sabahattin Eyüboğlu, Remzi Kitabevi, İstanbul
- Plotinus (Ekim 2008), *Enneadlar*, Çeviren: Haluk Özden, Ruh ve Madde Yayınları, İstanbul
- Politis, Vasilis (2005), *Routledge Philosophy Guidebook to Aristotle and the Metaphysics*, Routledge Press, New York
- Poole, L. David and Mackworth, Alan K. (2017), *Artificial Intelligence: Foundations of Computational Agents* (Second Edition), Cambridge University Press
- Ross, David W. (2002), *Aristoteles*, Çeviren: Ahmet Arslan, İhsan Oktay Anar, Kabalcı Yayınevi, İstanbul

- Ross, David W (1995), *Aristotle*, Routledge Press, London and New York
- Shields, Christopher (2007), *Aristotle*, Routledge Press, New York
- Vrajitoru, Dana (2018), *Knowledge Representation*, Yayınlanmamış Ders Notu, Erişim: 01.09.2018, 16:00, http://www.cs.iusb.edu/~danav/teach/c463/-10_knowledge.html
- Wang, Pei (Ed.) and Goertzel Ben (Ed.) (2012), *Theoretical Foundations of Artificial General Intelligence*, Atlantis Press, Paris
- Wedin, Michael V (2000), *Aristotle's Theory of Substance, The Categories and Metaphysics Zeta*, Oxford University Press, New York
- Xenophon (1914), *Cyropaedia: The Education of Cyrus*, Translated by Henry Graham Dakyns, E. P. Dutton & Co. Ltd., New York

METAFİZİK

Kavram ve Problemleriyle Varlık Felsefesi

Editör: A. Kadir Çüçen

Metafizik: Kavram ve Problemleriyle Varlık Felsefesi adlı bu çalışma, metafizik olanlardan yola çıkılarak yapılan bir tür varlık sorgulamasıdır. Bu çalışmada üzerinde durulan felsefi düşünüş ve sorgulama, aslında bir hakikat araştırmasıdır. Çünkü felsefe, Varlığın hakikatini doğru bir söylemle ortaya koyma çabasıdır. Bu çalışmaya katkı verenler de Varlığın hakikatini doğru bir söylemle dile getirme serüvenini seven filozoflardır. Varlık ve metafiziğin temel kavram ve problemlerinin bu derece kapsamlı ve farklı düşünürler tarafından yazılan bir başka eser ne yazık ki dilimizde yoktur. Bu nedenle konusu ve içeriği açısından bir yeniliğe, orijinalliğe de sahip olduğu söylenebilir. Metafizik, Tanrı, töz, ruh, zihin, akıl, bilinç, nedensellik, yasa, olasılık, özgürlük determinizm, olanak, edimsellik, imkân, mekân, zaman, kader, dünya, uzay, yayılım, tümel, tikel, tekil, kategoriler, evrensel, Varlık, varoluş, öz, hiçlik, kaos, görünüş, gerçeklik, doğruluk ve bilgi kavramları bu çalışmanın kapsamını oluşturan konu ve problemlerdir.

SENTEZYAYINCILIK

Cumhuriyet Cad. Eski Tahlil İçi Sokak No:5 BURSA
Tel: (0 224) 225 11 80 (pbx) Faks: (0 224) 225 02 00
<http://www.sentezdaigitim.com.tr>
e-mail: bilgi@sentezdaigitim.com.tr

ISBN 978-605-9922-15-9

9 786059 922159